

Ahlak Hukuk Çatışmasının Antik Çağdan Örneği: Kriton Diyaloğu

Kemal Çinçin^{1,*}

¹Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, Türkiye
*kml-math@hotmail.com

ÖZET

Hukukun ortaya çıktığı günden itibaren, ahlak ve hukuk kuralları arasında ortaya çıkan gerilim günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süreç bilim, teknoloji, sanat gibi alanlardaki değişimlere bağlı olarak bireylerin inanç ve düşünce dünyasında gerçekleşen değişimlerin varlığında devamlılık göstermektedir.

Hukuk ile ahlak arasındaki temel benzerlik toplumun dolayısıyla da insanın değerinin korunmasını amaçlamalarıdır. Ancak toplumlar arasındaki hukuki ve ahlaki farklılıklar, bir yandan toplumlar arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel farklılıkların artmasına sebep olurken, bir yandan da evrensel bir hukuk ve ahlak anlayışının ortaya çıkmasını zorlaştıran unsurlar olarak varlığını sürdürmüştür.

Toplumsal yaşamın düzenleyicileri olarak ele alınan ve normatif özelliğe sahip alanlar olan hukuk ve ahlak arasındaki söz konusu ilişki, toplumlar arasındaki ilişkilerin varoluşunda belirleyici bir role sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, Platon'un Kriton diyalogunda ortaya koyduğu Sokrates ile Kriton arasında geçen tartışmayı günümüze taşımaktır. Bunun için, günümüzdeki hukuk düzeninin kendisi ve uygulayıcıları arasında yaşanabilen olası uygulama farklılıkları karşısında sergilenebilecek tutum ve davranışlar tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Birey, Toplum, Ahlak, Hukuk

An Example of the Conflict Between Morality and Law in the Ancient Times: Crito Dialogue

ABSTRACT

Since the day the law emerged, the tension that has arisen between the rules of morality and law has maintained its existence as much as ever. This process is continuing in the presence of changes in individuals' beliefs and thoughts, depending on the changes in the fields such as science, technology, arts.

The basic resemblance between law and morality is that they both aim the preservation of the society and therefore the human worth. However, the legal and ethical differences between societies, on the one hand, lead to an increase in political, economic and cultural differences among societies, while maintaining their existence as elements that make the emergence of a universal understanding of law and morality difficult.

The relationship between law and morality, which are the normative characteristics of the social life as regulators, has a decisive role in the existence of relations between societies.

The purpose of this study is to present the controversy between Socrates and Crito, which Platon put forth in the Crito dialogues. For this purpose, the attitudes and behaviors that can be exhibited in the face of possible application differences between the present legal order itself and practitioners will be discussed.

Keywords: Individual, Society, Morality, Law

GİRİŞ

Bu diyalog, Sokrates ile yakın arkadaşı Kriton arasında olmak üzere Platon tarafından kurgulanmıştır. Bilindiği gibi, Sokrates kendisine karşı yapılan suçlamaları kabul etmemiş, kendisini savunmuş, ancak yine de ceza almaktan kurtulamamıştır. Kendisine önerilen sürgün cezasını kabul etmediği için de ölümlü cezalandırılmıştır. Bunun üzerine arkadaşı Kriton, Sokrates'i kaçması konusunda ikna etmeye çalışmış ve onun kaçması için de gerekli herkesin yardımının bir şekilde ayarlanacağını "Bu konuda için rahat olsun; seni buradan çıkartmak ve canını kurtarmak için çok para istenmiyor. Hem muhbirlerin ucuza satın alınacağını, ağızlarını kapamak için fazla para gerekmediğini sen de bilmiyor musun?" diyerek belirtmiştir (Platon, 2016).

Diyaloğun başında, rüşvet karşılığı veya rüşvet almadan sadece Sokrates'in suçsuzluğuna inandığı için onun kaçmasına yardım edecek kişilerin varlığı günümüzde de karşılaşılabilecek bir olay olarak algılanabilir. Bu açıdan karşılaşılan suçlamalar karşısında suçsuz olduğuna inanılan bir kişinin hem yapması gerekenler hem de o kişinin tanıdıklarının teşebbüsleri sorgulanmaya açıktır. Burada tartışmaya açık olan suçlamalar açık bir şekilde kanıtlanabilen cinayet, hırsızlık gibi suçlar değildir kuşkusuz. Bahsedilen suçlamalar kişilerin ifade özgürlüğüne karşı ortaya atılan ve hem içeriği hem de etkileri yorumlamaya bağlı olarak değişiklik gösterebilen suçlamalardır.

Sokrates'in karşılaştığı suçlamalar günümüzde hem yasalar hem de toplumların herhangi bir yasaya bağlı kalmaksızın refleks olarak ortaya koyabileceği suçlamalardır. Özünde karar verme yetkisindeki (hukuki açıdan) kişiler ve toplumsal baskı oluşturabilecek (toplumsal açıdan etkin) kişilerin suçlamalarını ele almakta fayda vardır. Toplumsal baskı çoğunluğa bağlı olarak da suçlamaya dönüşebilmektedir. O halde varsayılan bir suçlama biçimiyle karşılaşıldığında ortaya konması gereken davranış biçimi hukuka bağlı suçlamalar ile toplumsal inanca bağlı suçlamalara göre değişiklik gösterecektir. Ayrıca suçlanan kişi ile suçlanan kişinin en yakınındaki kişilerin davranışları ayrıca ele alınmalıdır.

Toplumsal baskı unsurunun bu diyalogda ortaya çıkışı Sokrates'in tutuklanmasından sonradır. Çünkü tutuklanıncaya kadar Sokrates, toplum tarafından saygı duyulan birisidir. O halde toplumun saygı duyduğu bir kişi olan Sokrates'in toplumun yöneticisi konumundaki birkaç kişiye bağlı olarak yasaların yanlış bir biçimde uygulanması ve sonra da toplumun geneli için yasa uygulayıcılar ile değil yasalar ile karşı karşıya bırakılması söz konusudur.

Kriton'un Sokrates'i ikna çabaları toplumsal bir davranış gibi basittir ve Sokrates için hem yetersiz hem de onun erdem anlayışına uzaktır. Örneğin bu çabaların bir bölümü diyalogda Sokrates'in çocuklarına dayandırılır. Kriton bunu "bence çocuklarını kusursuz bir şekilde yetiştirip eğitebileceğin halde, bundan kaçınıp vazgeçmek ve eğitimlerini rastlantıya bırakmakla, onlara da kötülük etmekte. Yetimleri genellikle bekleyen felaketlere uğrayacaklar" diyerek ifade eder (Platon, 2016). Aslında bu düşünce tarzı genel olarak hem toplumun hem de karşılaşılan suçlamalardan dolayı kaçmayı tercih eden kişilerin temel dayanaklarını oluşturur. Bu şekilde suçlanan kişi, kaçmasına genel geçer bir haklılık payı çıkartır. Kaçan ve yardımda bulunan kişinin vicdanı toplumsal bir vicdan gibi işlevlendirilir ve çoğunluğun niceliksel durumu nitelik olarak bir değere dönüştürülür.

Sokrates toplumsal olanı reddeder. Kriton'un toplumsal düşünceyi temele alarak Sokrates'i ikna etmesi olanaksızdır. Sokrates, "Öyleyse sevgili Kriton, çoğunluk bizim için ne düşünecek diye kendimizi bu kadar sıkıntıya sokmamak; doğru ve yanlış üstüne usta olan adamın, tek yargıcının diyeceğini önemsemek gerekir. Bu yüzden sen söze girerken çoğunluğun doğru, iyi, güzel ve bunların karşıtları üstüne fikrini önemsememiz gerektiğini söylemekle yanlış başladın tartışmaya." diyerek düşüncesini açıklar (Platon, 2016). O'na

göre, şartlar ne olursa olsun kişi doğru olanı yapmalı ve konusunda ustalaşmış kişilerin sözüne değer vermelidir.

Sokrates için yasalar ve yaşadığı şehir olan Atina kutsaldır. Hatta kendisini Sokrates olarak var eden şey yasalar ve doğup büyüdüğü şehirdir. Neredeyse tüm hayatını bu şehirde geçirmiştir. Kendisine sunulan sürgün cezasını kabul etmemişken kaçmayı tercih etmesi değersiz ve erdemden yoksun bir davranıştır. Sokrates'e göre, toplumun geneli rastlantısal bir şekilde yaşar ve bilinçli bir şekilde iyilik veya kötülük edemez. Bu yüzden toplumsal zorlamalara benzer tavırlarla karşılık verilmemesi gerektiğine inanır. Yasalara karşı, kişilerin davranışlarının aynı mantık ile ele alınamayacağını "Ne yani! Seninle baban ve efendin (eğer bir efendin varsa) arasında eşitlik yokken; onun sana yaptığını sen de ona yapmak, küfüre küfür, yumruğa yumruk ya da buna benzer bir şeyle karşılık vermek hakkına sahip değilken, yurduna ve yasalarına karşı bu hakka sahip mi olacaksın?" biçiminde ifade eder (Platon, 2016). Başka şehirlerde toplumsal düşünce açısından bir yasa bozucu olarak karşılaşacağını düşünür. Bu durumda kendisini daha iyi bir yaşantının beklemeyeceğinin farkındadır.

Sokrates, kişi olarak da yasaları değil yasaları uygulayıcıları suçladığı için kaçmasının kendisi açısından hiçbir haklı gerekçesinin olmadığını farkındadır. Kaçmakla yasaları uygulayanlara karşı değil, asıl yasalara karşı büyük bir suç işlemiş olacağını düşünür ve yasaların kutsallığına leke sürmüş olacağına inanır. Kaçması durumunda, karşılaşacağı suçlamaların toplumsal düşünce yapısına daha çok zarar vereceğini bilerek hareket eder. Yasalara olan itaatin yalnızca ahlaki temellerine inmekle kalmaz, hukuka karşı gerçekleşebilecek olan itaatsizliğin pratik zorlukları üzerinde de durur.

Diyalog genel olarak toplumsal algılar, yorumlamalar ve düşüncenin genelliği sonucu ortaya çıkan her türlü baskı ve beklentinin çokluğu karşısında suçlanan bireyin korkmadan, aklının sesiyle hareket ederek doğru bildiği ve inandığı yoldan sapmaması gerektiği sonucuna varmaktadır. Hatta Sokrates, ölümüyle birlikte çocuklarının yaşayacağı zorlukları bile toplumsal olgular olarak ele alır ve yine de o güne kadar savunduğu düşünceleri atamayacağını, sağlıklı bir bedenle yaşanamayacağı gibi sağlıklı düşünen bir ruhla da yaşanamayacağını gerçeğine vurgu yapar.

O halde, haksız yere yasalarla suçlanan bir kişinin kaçmaması, hakkını araması ve en sonunda da ucunda ölüm bile olsa hukukun üstünlüğüne zarar verecek davranışlardan kaçınacak biçimde davranması beklenmelidir. Sorunun asıl kaynağı yasa uygulayıcılarıdır ve yasalara karşı gelerek yapılacak bir savunmanın erdemli bir davranış biçimi olduğu düşünülemez.

Bu noktada bilincin nasıl davrandığını açmaya çalışacak olursak, matematikte kullanılan *kuvvet kümesi* kavramından yardım alınabilir. Şöyle ki;

n elemanlı bir küme olan A kümesi,

$$A = \{A_1, A_2, \dots, A_n\}$$

olarak verilsin. Bu durumda A kümesinin tüm alt kümelerini kapsayan küme A'nın kuvvet kümesi olur ve P(A) olarak gösterilir. Konumuzla alakalı olarak, en büyük ve diğer tüm alt kümeleri kapsayan küme olarak P(A) kümesi, bilincin ahlak ve hukuk arasında yaşadığı gerilimde kendisini ait hissettiği en büyük kümeyi temsil eder. Bu da evren, doğa, dünya, yasalarına uymak zorunda olunan bir ülke, aile, yakın çevre vb. olabilir. Dolayısıyla bilincin deneyimlediği her bir bilinç, olgusal ve etik değerler, aile, yakın çevre, içinde yaşanılan mahalle, şehir, ülke, kıta, dünya da bu kümenin birer alt kümesi olacaktır. Bilinç kendini ait hissettiği her bir alt kümeyi ayrı olarak ele alabileceği gibi birbiriyle kesişen veya biri diğerini kapsar bir biçimde de değerlendirebilir. Örneğin bilinç, A_1 'i $\{A_1, A_2\}$ 'nin bir alt kümesi olarak ele aldığı anda A_1 'e verilecek bir zararın $\{A_1, A_2\}$ 'ye zarar vereceğini

düşünebileceği gibi, diğer dış etkenlerin korumasında hiçbir zarar görmeyeceğini de düşünüyor olabilir. Bilgi, inanç, gelenek gibi yönlendirici kavramların varlığında aklını ne ölçüde kullandığına bağlı olarak birey bir karar verir ve haksızlığa uğrayan kişi ve yanındakiler bir durum sergilerler. Örneğin yasalar karşısında haksızlığa uğradığını düşünen bir kişi toplumun alt kümesi olarak kendisinin yapacağı bir yanlışın topluma ve böylece kendine ve yine toplumun- bireyin kendisini kapsayan- bir alt kümesi olan ailesine de zarar verebileceğini düşünebilir ya da düşünmez. Böylece bir eylemde bulunur.

Haksız yere yasalarla suçlanan bir kişiye yardımda bulunmak isteyen kişiler de yukarıda değinilen durumun varlığında, erdemli davranışa aykırı hareket etmemelidir. Bu kişilerin yapması gereken en önemli şey yasalara uygun bir şekilde yasa uygulayıcıların yanlış davranışlarını engellemek, karşı suçlamanın dayanaklarını hazırlayarak yapılan yanlış düzeltmenin ve hatta tüm bunların yasa karşısında hesabını da sormanın yasal temellerinin hazırlanması sağlamaktır. Bu yardımcıların ve onların yardımcılarının en büyük erdemlerden birisi olan cesareti, suçlanan kişinin yanında benzer bir biçimde yasalarla suçlanmayı ve ölümü bile göze alarak gösterebilmesi durumunda ise yapılan haksızlıktan dönülmesi mümkün gibi gözükmektedir. Böylece, bireysel tepkiler devamında toplumsal bir harekete dönüşebilecektir. Bu son kaçınılmazdır ve olası sonuçları göze alabilecek yasa uygulayıcıları yine de çıksa bile etkileri zamanla ortadan kalkacaktır.

Yasalar yerine toplumsal baskı ile birlikte haksız yere suçlanan bir kişinin durumu ise farklı bir açıdan ele alınmalıdır. Çünkü toplumsal ve haksız yere ortaya çıkan suçlamalar toplumun yasalarıyla gerçekleşmez. Böyle bir durumda toplum, yasalara rağmen davranır ve haksız yere suçlanan kişinin ikna etmesi gereken artık birkaç yasa uygulayıcısı dışında neredeyse karşısındaki tüm toplumdur. Suçlanan kişi, toplumu anlamak ve değiştirmek için yeterli bir güce sahip olamamıştır ki suçlanmakta ve dışlanmaktadır. Dolayısıyla, hem bu suçlamalara göğüs gerecek hem de topluma karşı tek savunma mekanizması olarak yasayı kullanacaktır. Yasaların toplumun düşüncesini uygulamalar ile değiştirmesi durumunda suçlamalar kendiliğinden zamanla ortadan kalkacak veya önemini yitirecektir. Yasalar toplumu hiçbir biçimde ikna edemez ise, bu kişinin yaşam alanı kısıtlanacak ve kendisine sıkıntı yaratan bu toplumu terk edecektir.

Yasalar yerine toplumsal baskı ile birlikte suçlanan bir kişiye yardımda bulunmak isteyen kişilerin ise iki yolu vardır. Birinci yol; suçlanan kişinin yanında yer aldıklarını gerek yasalar önünde gerekse toplumun karşısında göstermek ve yalnız olmadığını her zaman karşısındaki topluma hissettirmektir. İkinci yol ise; o kişiyi güvenli bir şekilde o toplumdaki uzaklaştırmanın ve yeni bir çevreye alışma sürecini kolaylaştırmanın yollarını sağlamaktır. Bu uzaklaşmanın ve alışma sürecinin içinde tüm yardımcıların birlikte yer alması beklenir, bu durumda yeni bir toplumsal hareket başlatılmış olacak ve başka bir yerde de olsa erdemli bir şekilde yaşamının olanağı devam edecektir.

Günümüzde Kriton'un anlayışına paralel hareket edenler hala vardır ve çoğunluktadır. Bu çoğunluk bu türden suçlamalar karşısında ya kaçmayı ya da arkadaşının kaçmasını sağlayacak yolları düşünürler. Bu kişiler genel olarak pratik yaşamlarındaki olası değişikliklere karşı bir tür savunma içgüdüleriyle hareket ederler. Bu durumda, çoğunluğun olası düşüncelerinin kendilerindekiyle örtüşmesi kaçınılmazdır. Çünkü kendileri, hem toplumun düşünceleriyle hareket ederler hem de toplumun düşüncesini oluştururlar. Kendi fikirleri yoktur ve bir bakıma toplumun ağzıyla konuşurlar. Bu sebeple, birkaç art niyetli yasa uygulayıcısı tüm toplumu susturur ve geri dönüşü zor olan toplumsal bozulmalara neden olur. Bu türden bozulmaların düzeltilmesi daha da uzun sürelerle ihtiyaç duyar. Ta ki tüm toplumun bir bütün olarak dayanışmasını gerektirecek bir felaketle karşılaşmaya kadar.

Bilgelik, cesaret, adalet gibi erdemlerin gelecek kuşaklara aktarılması olasılığı ve inancı haksız suçlamalarla karşılaşmış olan kişilerin ve dostlarının davranışlarını yönlendirir. Kriton diyalogunda bu türden bir yönlendirme var gibidir. Sokrates'in ölümü seçerek erdemli bir davranışta bulunduğu olan inancı daha önceki yaşantısının genelinde yapmış olduklarının çokluğuna olan inanç ve topluma kazandırdıklarının yasa koyucular karşısında etkisizliği ile pratik bir sonuca kavuşmuştur. Sokrates, kaçması veya sürgünü kabul etmesi durumunda toplumun anlayışında yapacak olduğu tahribatı hesaplamış olmalıdır. Bu arada Sokrates'in bu suçlamalarla ileri yaşlarda karşılaştığı unutulmamalıdır. 70 yaşında ölüm cezasıyla karşılaşmış olan Sokrates'in en yakınındaki kişi olan Platon'un ise o zaman 28 yaşında olduğunu ve kendini öne atmadan bu diyalogları gelecek kuşaklara aktarmayı seçmiş olması, mücadelesini verdikleri ve kurdukları felsefenin gelecek kuşaklara aktarılması meselesiyle ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak, erdemli bir yaşama çabası içerisinde yer alan kişilerin gerek kendilerine gerekse de arkadaşlarına karşı yapılan haksız suçlamalar karşısında göstermesi gereken en önemli ve erdeme uygun davranış biçimi, yasalara uygun bir biçimde ama birlikte hareket etmektir. Erdemli bir davranış sergileyerek, cesaretle ve akla dayalı bir biçimde ortaya konacak olan bu olası birlikteliğin önünde, haksızlık yapan ve temelinde etik değerlerden yoksun hiçbir güç duramayacaktır. Yasaların yanlış veya eksik olduğu düşüncesi varsa da bu durum, yasalarla karşı karşıya gelmeden önce çözümlenmelidir. Yasalarda sorun olduğunu düşünen erdemli bir kişi, doğal olarak o yasalara bağlı hareket edemez ve yasalardaki eksiklikleri gidermenin yasal yollarına başvurur. Bu sorunu, diğer erdem sahibi kişilerle birlikte çözümlenmesini yollarını arar. Eğer erdem sahibi kişiler yeterince varsa, yasalar yeniden düzenlenir. Eğer yanlış veya eksik olduğunu düşündüğü mevcut yasalar karşısında kişi tek başına ise elinden gelen tek şey toplumu değiştirmeye çalışmak olacaktır. Çünkü gücü hazırdaki yasaları değiştirmeye yetmez. Bu durumda mücadelesini vereceği en büyük şey eksik ve yanlış düzenlenmiş bir yasa karşısında tek başına da olsa bu yasaların ortaya konmasına göz yummuş bir korkaklar sürüsünü uyandırmaya çalışmak olacaktır. Kişilerin vicdanlarını harekete geçirmek tüm bu eylemlerin başarılı olması için şarttır. Unutulmamalıdır ki, "vicdanın öznelarası bir karakteristiği vardır. Bu yüzden bilgi ve bilincin vicdanda köklü bir yeri bulunmaktadır. Öznelarası bir yerinin bulunması, akli ilkeleri izlemek gibi bir iç-zorunlulukla kendini belirlemiş olmasındandır. Vicedanda bu yüzden, denetimsiz duygular değil, akliliğin gereklerine uygun ussal tutumlar bulunur." (Filiz, 2014). Böylece, vicdanının sesini dinleyen bireyler doğru olanı ortaya koymada daha kararlı bir biçimde davranacaktır.

Suçsuz olan bir kişiyi savunmak ve böylelikle onun yanında yer almak ise, dostluk kavramının belirsizliği ve sorgulanmalarıyla birlikte ele alınmamalıdır. Bu bir erdem meselesidir dostluk meselesi değil. Erdem sahibi kişi, dostu olmayan ve hatta tanımadığı kişilerin karşılaştığı haksız durumlarda da o kişiyle birlikte haksızlığa karşı mücadele etmelidir. Böyle bir durumda tartışılması gereken bir mesele ortaya çıkar. İnsan ve hatta toplum bu mücadelenin neresinde yer almalıdır? Temel olarak mücadele iki temele dayanmaktadır. Birincisi, toplumun erdemli yapısının koruyucuları olarak doğrudan toplumun haksız suçlamaya maruz bırakılan kişinin yanında vücut olarak yer alarak mücadelesidir. İkincisi ise, toplumsal pratik desteğin başarısız olma ihtimalini de gözetererek hem yaşananların aktarılması hem de üretecek olduğu değerler ile topluma inandığı bir yolla erdemler açısından katkıda bulunma potansiyeli taşıyanları kapsayan toplum mücadelesidir. Her toplum bu mücadeleler sayede öğrenecektir aklını kullanmayı, erdemli yaşamayı, erdemine sahip çıkmayı. İnsanlık için, insana rağmen.

Ahlak ile hukuk arasındaki gerilim temelinde bir ahlak meselesi gibi durmaktadır. Çünkü, "Ahlakın alanı hukukun alanından daha geniştir. Her hukuki olan, aynı zamanda ahlakidir; ancak her ahlaki olan aynı zamanda hukuki olmayabilir, olamaz da." (Filiz, 2014). Böylece

karşılaşılan her türlü haksızlık o toplumun ahlak yapısını da ortaya koyarken, ortadan kaldırılması ise bireylerin ve nihayetinde de toplumun etik açıdan bu durumun üzerine gidebilmesini gerektirmektedir. Her türlü dini, siyasi ve geleneklere bağlı olarak ortaya konan onca yönlendirmeye rağmen tek tek insanların kurnazlığının, bencilliğinin, vicdansızlığının yanında tek tek ülkelerin askeri ve ekonomik savaşlarının basite indirgenemeyecek nedenleri de ayrı bir makale konusudur.

KAYNAKLAR

Platon. (2016). *Diyaloglar-Kriton*, Çev. Tanju Gökçöl, Remzi Kitabevi, İstanbul.
Filiz Ş. (2014). *Ahlakın Akli ve İnsani Temelleri*, Say Yayınları, İstanbul.